

Педагогіка
школи

УДК 37.035:
316.624:316.454]–
057.874]](477)

Тетяна
ГОДЕЦЬКА

Науковий співробітник
відділу наукової
реферативної та
аналітичної інформації
у сфері освіти
ДНПБ України
ім. В. О. Сухомлинського

БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

В аналітичному огляді проаналізовано чинну законодавчу базу стосовно поняття булінгу та його теоретичну визначеність. З'ясовано характерні особливості проявів булінгу в шкільному середовищі. Розглянуто шляхи вирішення ситуацій насильства чи булінгу в освітньому середовищі, зокрема акцентовано увагу на антибулінгових проєктах, запропонованих МОН України

Ключові слова: булінг, шкільний булінг, жорстокість, насильство, агресія, антибулінгові програми.

Насильство в школі та в деяких сім'ях, на превеликий жаль, останнім часом стало надзвичайно гострою проблемою в нашому суспільстві. Про насильство раніше ні в якому разі не прийнято було говорити вголос, так би мовити: «не виносьте сміття з хати». А якщо все-таки зважився сказати, то відповідь одна – «Сам винен». Кількість жорстоких конфліктів між учнями постійно зростає. Агресивна, насильницька поведінка дітей у школі стала звичайним явищем та соціальною проблемою, яка загрожує життю та здоров'ю дітей.

На законодавчому рівні закріплено про недопустимість будь-якого насильства відносно дитини: у ст. 3 Конституції України зазначається, що людина, її

життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. В ст. 52 Основного Закону України наголошується, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [1]. Закон України «Про загальну середню освіту» (ст. 5, ст. 22), в ст. 5 закріплено завдання загальної середньої освіти щодо виховання учнів, зокрема згідно ст. 22 заклад загальної середньої освіти забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формує гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів (вихованців) [2]. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст. 1, ст. 5), в ст. 1. надаєть-

ся визначення термінів: домашнє насильство, психологічне насильство, фізичне насильство, зокрема ст. 5 встановлює основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [3]. У ст. 6 Закону України «Про освіту» зазначається, що засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності є: людиноцентризм; верховенство права; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками тощо [4]. Згідно Закону України «Про охорону дитинства» *право на захист від усіх форм насильства передбачено ст. 10* [5].

Бажання українців увійти в європейський освітній простір спонукало нас до визнання цих фактів: жорстокості, насильства, агресії серед підлітків. Проблему насильства досліджують вчені як вітчизняні, так і зарубіжні. Вітчизняні дослідження спираються здебільшого на зарубіжний досвід. Зокрема, проблему насильства в освітньому середовищі на сучасному етапі розробляють українські вчені **С. Бурова, М. Дмитренко, О. Лавриненко, В. Панок, В. Синьов** та ін. Заслужують уваги і праці **О. Барліт, А. Барліт, А. Король, Л. Лушпай** та ін. Науковий інтерес до явища булінгу з боку лише педагогів і правознавців не дає можливості комплексно, міждисциплінарно визначити його сутність, а отже

ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ БУЛІНГУ

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає насильство як застосування фізичної сили до когонебудь. Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось. Агресивність тлумачиться як хвороблива властивість особи, яка проявляється в заподіянні шкоди, завданні болю, нападі на когонебудь [9].

Булінг – це залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і тим самим підпорядкувати його собі (**Кон І. С.**) [6, 12, 14].

Булінг («bullying», від англ. «bully» – «хуліган»), «забіяка», «задирака», «грубіян», «насильник») визначається як утиск, дискримінація, цькування; цей термін означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку дитини або групи стосовно до іншої дитини або інших дітей [13, 20].

Термін «булінг» запропонував англійський журналіст **Е. Адамс** на початку 90-х років ХХ століття. Тоді ж з'явилася і його конкретизація «шкільний булінг». Булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задира, грубіян) означає систематичне, навмисне цькування інших з одержанням моральної або фізичної вигоди [6].

Британські дослідники **Д. Лейн** та **Е. Міллер** визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи стосовно іншого індивіда, який не здатен себе захистити в певній ситуації [8, 13, 20].

Коваль Г. В. й **Алексєнко Г. О.** у своєму дослідженні представили загальний теоретичний огляд проблеми булінгу, у якому порушено питання поширення шкільного насильства в закордонних країнах та безпосередньо в Україні. Узагальнили статистичні дані стосовно поширення проявів булінгу в закордонних країнах і в Україні. Фахівці наголошують на твердженні доктора психологічних наук, професора **А. Б. Орлова**, що психологічне насильство є «ядром» насильства, його вихідною формою, на основі якої виникає фізичне насильство. **А. Б. Орлов** трактує різні види насильства: фізичне насильство, психологічне (поведінкове, інтелектуальне, емоційне та ін.) насильство, сексуальне насильство тощо. Автори дослідження дійшли висновку, що шкільна політика, толерантне або нейтральне ставлення адміністрації школи, учителів до прояву агресивних, насильницьких, ворожих дій з боку учнів та поведінка самих учителів формує загальну атмосферу не тільки учнівського класу, але й усієї школи, визначає внутрішнє життя, тобто соціально-психо-логічний клімат. Булінг у шкільному середовищі розвивається в ситуації ворожості, конфліктності, страху. Серед учнівської молоді булінг може проявлятися у двох основних формах: фізичній та психологічній, підвидом фізичного насильства серед підлітків є сексуальні прояви булінгу. Використання фізичної форми булінгу більш характерне для учнів молодших класів, а психологічних – для учнів старших класів. Проявляється булінг, як правило, у позаурочний час та в неконтрольованих дорослими місцях [13].

зумовлює потребу ретельного аналізу (поряд з окресленими) проявів булінгу також у вимірах психологічної науки, що дасть змогу обґрунтовано підходити до психопрофілактичної роботи та корекції його наслідків в освітньому середовищі [15, 20].

Метою аналітичного огляду став аналіз законодавчої бази стосовно поняття булінгу в дитячому середовищі та його теоретична визначеність, а також з'ясування як висновків низки фахових праць психолого-педагогічного напрямку, що містять аналіз характерних особливостей проявів булінгу у школах, так і основних шляхів вирішення ситуації насильства чи булінгу в освітньому середовищі.

На сьогодні не існує єдиного розгорнутого визначення цього явища, використовуються різні терміни, переважно західні, немає україномовного трактування та немає одностайності у розумінні сутності булінгу як соціально-психологічного феномену [11] (див. вріз на С. 41).

Співробітниками Одеського національного медичного університету проводилось анонімне опитування після одержання інформованої згоди учнів 5–11 класів двох середніх загальноосвітніх шкіл м. Одеси. Вибірка була випадковою і склала 615 осіб – 283 хлопчики і 332 дівчинки. За результатами цього опитування встановлено, що існують вікові та статеві особливості у формах і проявах шкільного булінгу і соціальному ставленні до проблеми. У дівчаток превалюють плітки, образи та загрози. Для шкільного насильства у хлопчиків характерні такі форми: бійки, образи і загрози. Також зазначено, що для осіб чоловічої статі характерний переважно фізичний булінг, який значно знижується в уч-

нів 10–11 класів. Психологічний булінг найбільш часто притаманний особам жіночої статі та не має статистичного зниження у старшому шкільному віці (10–11 клас). Викликає занепокоєння збільшення випадків фізичного булінгу у дівчаток старших класів (див. вріз на С. 43).

Дослідники наголошують, що потрапляння в роль жертви є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства частіше характерні головні болі, болі в животі, порушення сну й апетиту, тривожність, відчуття смутку, нічне нетримання сечі, невротичні розлади, депресія (частіше у 3–7 разів); у гіршому випадку можливе формування посттравматичного синдрому. У деяких випадках знущання мають ситуативний характер, але іноді систематичне цькування з боку однокласників призводить до фатального результату. У підлітків шкільне насильство викликає порушення розвитку ідентичності. Тривалий стрес породжує відчуття безнадійності й безпорадності, що, своєю чергою, є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид. Чим менший вік дитини, тим складніше вона переживає насилля, адже її пристосувальні механізми є надто незрілими. За будь-яких умов дитина намагається адаптуватися до жорстокого поводження, хоч би й ціною відхилення від норми психофізичного розвитку. На питання анкети *«Як ти вважаєш, що потрібно зробити для того, щоб припинити дії з боку кривдників?»* Близько **68 респондентів** зазначили, що **батькам потрібно більше приділяти уваги своїм дітям, та вважають головними відповідальними за попереджен-**

ня булінгу педагогів, а 9 дітей запропонували підвищення ролі шкільних психологів [7].

Дослідження 1655 південно-корейських семи-восьми-класників показало, що у 28% школярів, які в початковій школі часто мали досвід віктимізації, через 10-15 років потому виявляли психіатричні проблеми. У дітей, які були винятково буллі (переслідувачі), проявилися риси антисоціальної особистості, наркозалежності, депресивності та тривожності. Дорослі, котрі були колишніми жертвами булінгу, мають значно вищий рівень депресії і більш низький рівень самооцінки, у них більше проблем із соціальною ізоляцією, соціальною тривожністю, самотністю, занепокоєнням і навіть антисоціальною поведінкою [7]. Також може бути проблема міжособистісних відносин молодшої людини в майбутньому житті. Найближчою перспективою до розвитку цієї проблеми є подальше навчання у вищій школі [12].

Тому маємо всі підстави наголосити, що найнебезпечніші в цьому явищі саме **наслідки**. Причому наслідки і для жертв булінгу, і для буллі, і для спостерігачів, а саме:

1. **Діти, які стають переслідувачами**, більше, ніж їхні однолітки схильні до участі в бійках, до крадіжок, уживання алкоголю і куріння, у них низькі оцінки зі шкільних предметів, вони також можуть носити зброю.

2. **Діти, які лише спостерігають знуцання**, також, як і самі жертви, можуть почуватися в

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА в українських школах

Статтю «Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (булінг та його причини)» І. Г. Лубенець присвячено дослідженню наукових підходів щодо явища булінгу серед школярів як форми конфліктної, агресивної поведінки, яка має систематичний характер та дисбаланс сили або влади. Проаналізовані причини та фактори, що сприяють вчиненню булінгової поведінки підлітків. Науковець наголошує, що згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна посідає четверте місце в Європі після Росії, Албанії та Білорусії за рівнем насильства підлітків до їхніх однолітків.

Автор акцентує увагу на тому, що в Україні у 2009 р. було проведено масштабне дослідження проблеми насильства в школах. Дослідження охопило школи чотирьох областей України: Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської. У кожній області було обрано по 5 пілотних шкіл, які погодилися взяти участь у спільній роботі з вивчення та розв'язання проблеми. За допомогою спеціально розробленої анкети було опитано 8-12 учителів у кожній школі (загальна кількість – 332 особи), а також учнів трьох вікових груп: 9-11 років, 12-14 років і 15-16 років (загалом 1236 учнів) – 95% педагогів підтверджують наявність проблеми насильства серед дітей. Більше третини позитивно відповіли на запитання «Чи зазнають діти, з якими Ви працюєте, насильства?» Це підтверджують і самі діти. Приблизно третина з них зазначила, що не тільки регулярно зазнає насильства, а й не отримує адекватної допомоги в такій ситуації [16].

Згідно з результатами анкетування, проведеного Міністерством юстиції України, приниженню у школі піддавалося 45% опитаних дітей у Закарпатській області, половина опитаних школярів Київської області, і більше половини юних одеситів були свідками чи жертвами булінгу в школі. Серед чернівецьких школярів морального приниження хоч раз у житті зазнавали 48% учнів; фізичного кривдження – 27%; нападу з боку групи – 14%; пограбування – 12%; сексуальної загрози – 8% опитаних [13, 21].

Експерти Українського інституту дослідження екстремізму у своїй доповіді «Стоп шкільний терор. Особливості цькування у дитячому віці. Профілактика та протистояння булінгу» зазначають, що насилля в дитячому віці як спосіб вирішення проблеми переростає у сприйняття його за норму в дорослому житті. При цьому зосереджено увагу на результатах дослідження UNICEF, відповідно до якого кожна четверта дитина (24%) зазнала булінгу з боку однокласників протягом останніх трьох місяців; 67% пережили прояви такого насильства; 48% дітей ніколи не розповідали про випадки насилля в школі; 25% – говорили про це не з дорослими, а з другом, братом чи сестрою. З тих, хто мовчав, – 40% соромляться про це говорити, а 22% заявили, що це нормальне явище. Зауважено, що булінг формує у постраждалих комплекс неповноцінності та зумовлює самоізоляцію від суспільства. За обставин шкільного насильства в дитині немає внутрішньої спроможності змінювати ні колектив, ні його цінності, ні суспільство в цілому [17].

небезпеці. У них іноді спостерігається страх, нездатність діяти, почуття провини за бездіяння, а також може виникати бажання приєднатися до процесу, особливо якщо в них немає стійкого ставлення до ситуації.

3. *У дітей, які стають об'єктами булінгу*, відзначають такі симптоми (за Х. Лейманном):

- **перша група** пов'язана з впливом стресу на когнітивні процеси, що спричиняють фізичні гіперреакції (порушення пам'яті, порушення концентрації уваги, депресія, апатія, швидке роздратування, загальна втома, агресивність, відчуття незахищеності, фрустрація);
- **друга група** вказує на психосоматичні симптоми (нічні жахи, біль у шлунку, діарея, блювання, відчуття слабкості, втрата апетиту, стискання у горлі, схильність до плачу, почуття самотності);
- **третья група** поєднує симптоми, що виникають під впливом виділення стресових гормонів і діяльності автономної нервової системи (біль у грудях, пітливість, сухість у роті, серцебиття, часте дихання),
- **четверта група** відображає симптоми, пов'язані із м'язовим напруженням (біль у спині, біль у задній частині шиї, біль у м'язах);
- **п'ята група** пов'язана з проблемами сну (труднощі під час засинання, переривчастий сон, раннє пробудження);
- **шоста група** симптомів: слабкість у ногах, загальна слабкість;
- **сьома група**: втрата свідомості, тремор (*тремтіння тіла або окремих частин*) [21].

Ефективними заходами з попередження явища булінгу учні вважають: бесіди класного керівника з учнями –

37%; залучення шкільного психолога – **26%**; залучення працівників правоохоронних органів – **32%**; заходи із залученням фахівців громадських організацій – **5%** [20].

У подоланні булінгу, зазначає **Оксана Кормило**, можуть допомогти різні профілактичні програми навчання учнів та дорослих (у т.ч. і педагогічних працівників) нових форм поведінки, розвиток стресостійкості особистості, здатної самостійно, ефективно і відповідально будувати своє життя. Головна перевага таких програм – формування відповідальності людини і громади за власну поведінку і поведінку інших, готовність прийти на допомогу, вирішити конфлікт. Профілактичні програми, призначені для проведення групових занять з учнями та дорослими, можуть містити психотехніки з розвитку комунікативних навичок, запобігання асоціальної поведінці з основами правових знань, а також вправи, спрямовані на допомогу в досягненні позитивних життєвих цілей тощо.

Автор звертає увагу на рекомендації для мінімізації шкільного булінгу які надає **В. Петросяни**, а саме: роботу необхідно планувати у спільній взаємодії психолога, класних керівників, адміністрації; праця спеціалістів полягає у попередженні виникнення булінгу в освітньому просторі; діяльність зі збору інформації, розробки індивідуальних програм супроводу кожного учня і відстеження динаміки розвитку повинна бути систематичною; поведінкова стратегія попередження булінгу в освітньому просторі полягає у залученні усього персоналу школи, учнів, їх батьків, а також у підвищенні усвідомленості щодо ситуації булінгу в школі [15].

Закордоном на профілактичну роботу з попередження булінгу звер-

тається багато уваги. Зарубіжні дослідники прагнуть не лише виявити типи та фактори булінгу, але й розробити програми щодо їх запобігання та подолання наслідків. Більшість таких програм мають системний профілактично-корекційний характер. Однією з найбільш відомих антибулінгових програм є програма **Д. Олвеуса** (Olweus Bullying Prevention Program, ОБРР), що містить комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних та організаційних дій, якими охоплюються всі учасники навчального процесу в школі. Вона успішно застосовувалась у Норвегії, де їй з 2001 р. надано статус пріоритетної загальнонаціональної програми. Практика довела: при використанні цієї програми можна знизити кількість жертв і число переслідувачів на 30-50%, а крім того – зменшити кількість підліткових злочинів на кшталт злодійства, крадіжок, розбою, згвалтувань [15, 20].

Подолання, принаймні, мінімізація проблеми булінгу в освітньому середовищі пов'язані з рішеннями на різних рівнях: **на рівні держави** [1, 2, 3, 4, 5] – розробка нормативно-правових документів та підтримка освітньо-виховних програм, **на рівні школи** – введення правил, статутів; **на рівні класів** – створення умов для ефективного спілкування і взаємодії дітей; **на рівні індивідуальної поведінки вчителя** – уважність щодо взаємодії дітей і власне позитивне ставлення до них [15].

На щастя, з плином часу спостерігається прогрес. Відбуваються зміни: у навколишньому середовищі, в міжособистісних стосунках. Здійснюється реформа освіти «Нова українська школа».

Для успішного упровадження в життя реформи Міністерства освіти і нау-

ки України (Концепція «Нова українська школа») необхідно забезпечити плекання української ідентичності. У Концепції зазначено, що найосвіченіша людина може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдських цінностей. Нова українська школа (НУШ) буде формувати ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії із суспільством. Запропоновано вживати поняття «освіта», «освітній процес» в їх сучасному розумінні, що охоплює навчання, виховання і розвиток. Виховний процес стане невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей). Нова українська школа буде виховувати відповідальність не лише за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства [19].

Одним із дев'яти ключових компонентів формули НУШ є «Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм».

В концепції зосереджено увагу на компетентностях, які при впровадженні їх в освітнє середовище унеможливають зародження булінгу, а саме:

- соціальна та громадянська компетентності. Усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і вирішувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята на 5-й сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. : [станом на 30.09.2016 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
2. Про загальну середню освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV : [станом на 28.09.2017 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс] : Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
4. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (дата звернення: 01.07.2018). – Назва з екрана.
5. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III : [станом на 27.03.2018 р.] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 01.07.18). – Назва з екрана.
6. Абсаямова К. З. Булінг у середовищі молодшої школи – соціально-психологічні й особистісні аспекти / К. З. Абсаямова, О. Л. Луценко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Психологія / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – Вип. 51, № 1046. – С. 216-221. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHPIC_2013_1046_51_50/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
7. Аряєв М. Л. Особливості та прояви шкільного булінгу на моделі Одеського регіону / М. Л. Аряєв, Л. І. Сеньківська, Г. М. Шевченко // Перинатологія і педіатрія: науч.-практ. журн. / Нац. акад. мед. наук України, Ін-т педіатрії, акушерства і гінекології НАМН України. – Київ, 2014. – № 3. – С. 70-74. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regynatology_2014_3_20/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
8. Боршевська А. В. Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я / А. В. Боршевська // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. Серія: Медицина: зб. наук. пр. / Міжнар. гуманітар. ун-т. – Одеса, 2014. – Вип. 6. – С. 48-52. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_medf_2014_6_15/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.
9. Великий глумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Гусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2009. – 1736 с. : іл.
10. Галата С. Скажи булінгу: «СТОП!» / Світлана Галата // Освіта України. – 2018. – 18 квіт. (№ 14). – С. 11.
11. Губко А. А. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен / А. А. Губко // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Психологічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2013. – Вип. 114. – С. 46-50. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_12/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

● **здорове життя.** Здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [19].

Для запобігання булінгу в нашій країні Міністерством освіти і науки України та міжфракційним депутатським об'єднанням «За духовність, моральність та здоров'я України» впроваджується проект «Безпечна школа». Міністр освіти і науки **Л. Гриневич** під час прес-конференції, присвяченої стартові антибулінгової кампанії, наголосила, що навчальний заклад повинен стати простором, де немає насильства і цькування. Саме тому започатковується проект «Безпечна школа». Безпечною школа має бути не лише з точки зору фізичної безпеки, а й моральної також. Це особливо необхідно, адже в Україні поширюється інклюзивна освіта. Діти з особливими потребами, які можуть навчатися, повинні ходити у школу разом зі своїми однолітками [10, 18].

Наголошено, що проект «Безпечна школа» триватиме упродовж року й охопить усю країну. Буде проведено інформаційну кампанію щодо запобігання цькуванням дітей як з боку однолітків, так і з боку дорослих. Також будуть організовані тренінги для шкільних психологів і вчителів [10, 18].

Висновок. Проаналізувавши законодавчу базу стосовно поняття булінгу в дитячому середовищі та його теоретичну визначеність, характерні особливості проявів булінгу в шкільному середовищі, основні шляхи вирішення ситуації фізичного чи психологічного насильства, автор зосереджує ува-

гу на тому, що найнебезпечніші в цьому явищі наслідки.

Оскільки булінг формує у постраждалих комплекс неповноцінності та самоізоляцію від суспільства, то в дітей немає внутрішньої спроможності змінювати ні колектив, ні його цінності, ні суспільство загалом. Отже, ставиться під загрозу впровадження в життя реформи НУШ. На думку автора, для попередження шкільного булінгу необхідно зокрема знати нормативно-правові документи законодавчої бази стосовно поняття булінгу всім верствам населення та дотримуватись їх. Автор наголошує на необхідності подальших досліджень стосовно мінімізації явища булінгу в освітньому середовищі.

Татьяна Годецкая
Буллинг как социально-психологический феномен

ТВ аналітичеськом обзорі проаналізовані действующая законодательная база относительно понятия буллинга и его теоретическая определенность. Выяснены характерные особенности проявления буллинга в школьной среде. Рассмотрены пути решения ситуаций насилия или буллинга в образовательной среде, в частности акцентировано внимание на антибуллинговых проектах, предложенных МОН Украины

Ключевые слова: буллинг, школьный буллинг, жестокость, насилие, агрессия, антибуллинговые программы.

Tetiana Godetska
Bullying as a socio-psychological phenomenon

The analytical review analyzes the current legislative framework in relation to the term of bullying and its theoretical definition. The characteristic features of the manifestations of the bullying in the school environment are revealed. The ways of solving situations of violence or bullying in the educational environment are considered, in particular the emphasis is placed on anti-bullying projects proposed by the Ministry of Education and Science of Ukraine

Keywords: bullying, school bullying, cruelty, violence, aggression, anti-bullying programs.

12. Кайріс О. Д. Психологічні особливості міжособистісних відносин студентів вищих навчальних закладів з досвідом шкільного булінгу / О. Д. Кайріс, А. С. Самоїленко // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. – Київ, 2016. – Вип. 1. – С. 26-29. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptr_2016_1_7/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

13. Коваль Г. В. Сучасні підходи до визначення та класифікації булінгу в шкільних підліткових колективах / Г. В. Коваль, Г. О. Алексєєнко // Наук. пр. [Чорном. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Педагогіка : наук. журн. / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2016. – Т. 269, Вип. 257. – С. 7-11. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2016_269_257_3/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

14. Кон И. С. Мальчик – отец мужчины / И. С. Кон. – Москва, 2010. – 704 с.

15. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі / О. Кормило // Проблеми гуманітарних наук : Психологія : зб. наук. пр. ДДПУ / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2015. – Вип. 37. – С. 174-187. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ps_2015_37_17/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

16. Лубенець І. Г. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів (булінг та його причини) / І. Г. Лубенець // Наука і правоохорона : наук. журн. / Держ. н.-д. ін-т МВС України. – Київ, 2016. – № 1. – С. 218-223. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_34/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

17. Мирний М. Як булінг впливає на всіх дітей у класі [Електронний ресурс] / Микола Мирний // Нова українська школа : [офіц. сайт]. – Текст. дані. – Київ, 2018. – <http://nus.org.ua/articles/yak-buling-vplyvaє-na-vsih-ditej-u-klasi/> (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.

18. Моніторинг ЗМІ з питань освіти і науки [Електронний ресурс] : ресурс містить аналіт. огляд висвітлення ЗМІ голов. подій у сфері пед. науки, освіти та практики України, [квіт. 2018 р.] / уклад. Годецька Т. І. – Текст. дані. – Київ, 2018. – Режим доступу: http://dnbp.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Monitor_ZMI_2018-04.pdf (дата звернення: 27.06.18). – Назва з екрана.

19. Нова українська школа [Електронний ресурс] : концепт. засади реформування серед. шк. : ухвалено Рішенням Колегії МОН України від 27.10.2016 р. / МОН України // Міністерство освіти і науки України : [офіц. портал]. – Текст. дані. – Київ, 2016. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptziya.pdf> (дата звернення: 20.06.18). – Назва з екрана.

20. Стремєцька В. О. Булінг у підліткових шкільних колективах / Стремєцька Вікторія Олександрівна, Алексєєнко Ганна Олександрівна // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2014. – Вип. 31. – С. 177-179. – Бібліогр.: 11 назв.

21. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема / І. Сидорук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Педагогічні науки : наук. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – № 1. – С. 169-173. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2015_1_36/ (дата звернення: 27.06.2018). – Назва з екрана.